

Transznacionális bankok a világgazdaságban

Várnay Ernő

Az elmúlt másfél évtizedben a nemzetközi magánhitelezés gyors bővülése, az európiacok felfutása, majd a nemzetközi adósságválság kialakulása a világgazdaság magánbanki szféráját többször az érdeklődés előterébe állította. E tanulmányban a kereskedelmi bankok transznacionalizálódásának néhány jellemzőjét és következményét szeretném bemutatni.

A transznacionalizálódást kiváltó tényezők

Az 1960-as évek közepétől-végétől kezd kibontakozni, a hetvenes évek elejétől pedig nagy lendülettel folytatódik a vezető tőkésországok kereskedelmi bankjainak transznacionalizálódása, azaz vállalati szervezetüknek és tevékenységüknek a székhelyország határain túlra történő kiterjesztése. Azokat a bankokat nevezzük tehát transznacionális banknak (TNB), amelyek jelentős külföldi hálózattal (fiókokkal, leánybankokkal, képvisleti irodákkal, külföldi bankokban való részesedéssel) rendelkeznek, s tevékenységük jelentős hányadát e hálózat révén, illetve a külfölddel bonyolítják le. Közülük a legtöbb amerikai, brit, francia, japán, nyugatnémet székhelyű, de van több jelentős arab, kanadai, svájci és holland TNB is.

Az élen haladó amerikai bankoknál azt láthatjuk, hogy bár a hálózat 1972—1973 után már lassabban bővül, a külföldi műveletek összege és jelentősége ezután is tovább nő.¹ Néhány amerikai bankóriás transznacionalizálódását mutatja be az 1. sz. táblázat. A nagy hagyományokkal és jelentős pozíciókkal rendelkező brit és francia bankok esetében, akárcsak az újonnan a nemzetközi színtérre lépő nyugatnémet és japán bankoknál — részben éppen az „amerikai kihívásra” válaszulva — a szervezet és a tevékenység nemzetköziesedése egyaránt a hetvenes évek elejétől gyorsult fel.²

Milyen főbb tényezők ösztönözték e folyamatokat?

A nemzetgazdasági szinten ható tényezők közül első helyen a makroszintű pénztekefelesleget, illetve -hiányt kell említeni, ami a magánbankok számára is nyújt üzleti lehetőséget.³ Makroszinten a pénzhány és a pénzflólsleg egyszerre

¹ 1964-ben 11 amerikai banknak 181 külföldi fiókja volt. 1969-ben 53 banknak 459, 1974-ben 125 banknak 732, 1979-ben 139 banknak 779 külföldi fiókja volt ([39] 140. l., [34] 66. l.). A külföldi fiókok aktíváinak aránya az amerikai kereskedelmi bankok összes aktíváiból a következőképpen alakult: 1965: 2,4, 1973: 14,3, 1979: 28,3, 1981: 32 százalék ([39], [43], [20]).

² A francia hálózat 1968 és 1973 között 97, az 1974—1979 közötti ugyancsak ötéves periódusban 192 új egységgel gyarapodott [35]. A külföldi fiókok aktíváinak aránya az összes aktívához képest 1976 és 1981 januárja között 9-ről 18 százalékra nőtt [33].

³ Nagy Károlyné [37] elsősorban erre vezeti vissza a japán bankok növekvő nemzetközi aktivitását. Megítélése szerint az állandósult kereskedelmi- és fizetésimérleg-többlet, a magas lakossági megtakarítási hányad, a vállalati szektor korlátozott abszorpciós képessége miatt előálló likviditásfelesleg egy részét a magánbankok exportálják.

1. sz. táblázat

A nemzetközi tevékenységből származó jövedelem^a alakulása
néhány nagy amerikai banknál 1970—1982 között (millió dollár)

A bank neve	1970		1972		1974		1982	
	Nemzetközi jövedelem	Az összes jövedelem %-ában	Nemzetközi jövedelem	Az összes jövedelem %-ában	Nemzetközi jövedelem	Az összes jövedelem %-ában	Nemzetközi jövedelem	Az összes jövedelem %-ában
Bank of America	31,6	19,0	52,9	28,0	100,1	39,0	247	62,5
Citicorp	58,0	40,0	110,0	54,0	193,0	62,0	557	77,0
Chase Manhattan	30,7	22,0	50,4	34,0	89,0	49,0	215	70,0
J. P. Morgan	25,5	25,0	41,9	35,0	81,0	45,0	263	60,0
Manufacturers Hanover	11,4	13,0	24,0	29,0	59,9	47,0	140	50,0
Chemical New York	7,7	10,0	9,0	14,2	30,0	33,0	74	35,0

^a A bankok általában nem különítik el a külföldi főkök tevékenységéből eredő és az anyavállalat külföldiekkel lebonyolított üzleteiből származó hasznót (net income).

Forrás: az 1970—1974 közötti adatokra [12] 158. l., 1982-re a bankok évi jelentései. A számitási módszerek szinte bankonként eltérnek, ezért az adatok egészen pontos összehasonlításra nem alkalmasak.

is jelentkezhethet. Az Egyesült Államok költségvetése a külföld felé adós, miközben az amerikai magánbankok nettó hitelezők ([4], [5]).

Külföldre kényszerítheti a bankokat a banktevékenység jogi korlátozása a székhelyországban. E korlátozások vonatkozhatnak a tevékenységi körre, a fióknyitásra, kifejezetten a külföldi üzletre, de ide sorolhatók a tartalék-előírások, a kamatelőírások, sőt az adózás is.

Így például az amerikai bankok külföldi fióknyitásai, illetve az europiacok felfutása egyik okaként általánosan felemlítik az 1965—1974 között fennálló amerikai tőkeexport-korlátozásokat, a kereskedelmi bankokra vonatkozó betétkamat-korlátozást, a beruházási banki tevékenység tilalmát, a bejegyzés helyén kívüli szövetségi államban történő fióknyitást korlátozó törvényt, valamint azt, hogy az amerikai kereskedelmi bankoknak nincs joguk arra, hogy amerikai iparvállalati részvényt tartsanak tulajdonukban ([4], [30], [39]). A nyugatnémet bankok luxemburgi letelepedését is a szigorú tartalék-előírásokkal magyarázzák [18].

Melyek voltak a transznacionalizálódás globális tényezői a hetvenes évtizedben?

Mindenekelőtt a világkereskedelem növekedését kell említeni, hiszen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok e legalapvetőbb formájához kapcsolódik végső soron a nemzetközi pénzmozgások döntő hányada. A világkereskedelem volume-ne 1970—1981 között átlagosan évi 5,6 százalékkal nőtt, a világpiaci árak évi 14 százalékkal emelkedtek, ami a forgalom évi átlagos 20,4 százalékos növekedését eredményezte. A másik hosszú távú fejlődési irányzat a működőtőke-mozgások, illetve a külföldi direkt beruházások bővülése, a világgazdaság vállalati szférájának nemzetköziesedése. A fejlett tőkésországok külföldi közvetlen beruházásai 1970 és 1980 között évi átlagban 26 milliárd dollárt tettek ki [18].

E trendek mellett léptek fel az évtized nagy kataklizmái (az árrobbanások, a recessziók, a nagy technológiai, hatalmi át- és visszarendeződések, a rögzített árfolyamok rendszerének szétzilálódása), amelyek óriási kihívást jelentettek a nemzetközi pénzügyi intézményrendszer egésze számára. Olyan hatalmas feladatokat kellett megoldani, mint *a)* a nemzetközi fizetési mérlegek arányváltozásokból adódó strukturális többleteinek és hiányainak kiegyensúlyozása (reciklálás), *b)* állami felzárkózási stratégiák támogatása a fejlődő világban és a szocialista országokban, egyúttal keresletteremtés a fejlett tőkésországok számára (átáramoltatás), *c)* a valutaárfolyam-változások nemkívánatos hatásainak mérséklése nemzetgazdasági és vállalati szinten (devizapiaci intervenció, spekuláció).

A megoldásra igazán hivatott nemzetközi pénzügyi csatornák, az államközi hitelezés és a nemzetközi pénzügyi szervezetek nem voltak képesek (és valljuk meg: nem is igen akartak) „felőlni” e feladatokhoz. A radikálisan megváltozott helyzetben az államok nagyon csekély hajlandóságot mutattak az önkorlátozásra, a kiadások visszaszorítására, s a rövid távú nemzeti érdekek előtérbe helyezése lehetetlenné tette az átfogó, koncepciózus rendezést egyedül alkalmas széles körű nemzetközi összefogást. Nagyon sok érdek mutatott tehát a szoros nemzeti és nemzetközi ellenőrzéstől mentes magánhitelezés irányába.

A mikroszinten ható tényezők közül a következők a legfontosabbak:

— Az egyes bankok belső növekedési kényszere mint általános indíték első sorban a nagybankoknál veti fel a nemzetközi tevékenység bővítésének szükségességét. A hazai piac szűkössége megjelenhet mind a betétszerzés, mind a hitelezés oldalán.

— A nagybankokra nehezedik leginkább az a nyomás is, amit a hazai oligopol piaci szerkezet jelent. Ilyenkor a nemzetközi piac nyújthat lehetőséget a terjeszkedésre.⁴

— Az előbbihez adódik az a nyomás, amit az egyéb pénzüintézetek versenye jelent a kereskedelmi bankok számára ([14], [11]).

— Hazai üzletfeleik kiszolgálása megkövetelheti a külföldi tevékenység tökéletesítését, illetve bővítését, az állandó külföldi jelenléteket. A növekvő export és import, a termelő- és szolgáltató vállalatok egyre szaporodó külföldi leányvállalatai mind igényelnek banki szolgáltatásokat. A hazai bankkapcsolatok sokszor reprodukálódnak külföldön, vagyis a transznacionális monopóliumok szorosan összefonódnak a nemzetközi tevékenységet folytató, külföldi fiókhálózattal rendelkező nagybankokkal. Vizsgáljuk meg e kapcsolatok főbb jellemzőit!

A transznacionális monopóliumok és a transznacionális bankok

A bankok külföldi terjeszkedésének egyik motívuma, hogy klienseik jobb kiszolgálása, végső soron megtartása végett elkísérik őket, s maguk is letelepszeneek külföldön. E folyamatot az amerikai bankok és vállalatok esetében Pastré [39] mutatta ki. (Előfordult, hogy a bank és a vállalat külföldön szorosabb kapcsolatot alakított ki, mint az anyaországban.)

A japán működőtőke-export — amely a hatvanas évek második felében kezdődött, s a hetvenes évek elején öltött igazán jelentős mértéket — a külföldi eladásokat, illetve beszerzéseket szolgáló hálózat, tehát a kereskedelmi tőke transznacionalizálódásával indult. Ennek egy bizonyos szintjén jelentek meg a japán bankok, először inkább képviselői iroda felállításával, majd fiókokat nyitottak, illetve leánybankokat alapítottak. Ezt követően — miközben a termelőtőke exportja is egyre erőteljesebbé vált — került sor helyi bankok felvásárlására-bekebelezésére, immár a helyi megtakarításokhoz (betétekhez) való jobb hozzáférés, a helyi üzleti életbe történő bekapcsolódás céljából.⁵

A francia TNM-ek terjeszkedéséről csak a fennálló állapotra utaló adatok állnak rendelkezésünkre. A 2. sz. táblázatból kitűnik, hogy az említett összefonódás a francia vállalatok és bankok esetében is fennáll.

A termelő-, a kereskedelmi és a banktőke terjeszkedésének összefonódása, illetve részleges területi egybeesése természetesen ma már nem jelenti azt, hogy a külföldi leányvállalatok csak a hazai bankok helyi fiókjaival működnek együtt, vagy azt, hogy a bankok külföldi üzleti egységeinek legfontosabb

⁴ A mintegy 14 000 amerikai kereskedelmi bank összes aktívájából az első ötven 1981-ben 35,5, az első tíz pedig 28,9 százalékkal rendelkezett ([43] 507. l.). A négy legnagyobb kereskedelmi bankban a betétek csaknem 3/4-e összpontosul.

⁵ Példaképpen: a Mitsui and Co. 1952-ben megalapítja a Mitsui and Co. Inc. kereskedelmi vállalatot New Yorkban. 1956-ban újra megnyitják a Mitsui Bank New York-i ügynökségét. 1969 és 1974 között a Mitsui and Co. 26 vállalatot alapít, illetve vásárol fel az Egyesült Államokban. 1974 novemberében megalapítják a Mitsui Bank of Californiát. A Mitsui 1975 és 1978 között 6 vállalattal gyarapodott New Yorkban. 1977-ben az itteni ügynökség fiókká lép elő. Az NSZK-beli Düsseldorfban (a japán vállalatok kedvelt telephelyén) 1955-ben alapítják a Mitsui and Co. Europe nevű kereskedelmi vállalatot. A Mitsui Bank 1971-ben képviselői irodát nyit ugyanitt, amelyet 1975-ben fiókká alakít ([38], [36]).

A francia transznacionális vállalatok és transznacionális bankok hálózata
néhány fontosabb fejlett tőkés- és fejlődő országban

Fejlett tőkésországok	TNM ^a	TNB ^b	Fejlődő országok	TNM ^a	TNB ^b
NSZK	489	21	Marokkó	169	8
Egyesült Királyság	472	36	Brazília	141	27
Belgium	452	11	Mexikó	114	14
Spanyolország	329	22	Elefántcsontpart	104	10
Olaszország	299	23	Szenegál	70	5
Egyesült Államok	266	36	Kamerun	64	6
Svájc	256	20	Madagaszkár	61	1
Hollandia	156	6	Argentína	54	14
Kanada	123	8	Gabon	53	4
Ausztrália	73	13	Tunézia	53	5
Luxemburg	53	14	Algéria	40	—
Ausztria	50	2	Nigéria	38	9

^a Francia transznacionális vállalatoknak az országban működő leányvállalatai. 1980-as adatok.

^b Franciaországi székhelyű bankok „lerakatai” (képviseleti iroda, fiók, társult bank, leányvállalati bank). 1982-es adatok.

Forrás: A transznacionális monopóliumokra: [18], a transznacionális bankokra: [2].

ügyfelei a hazai székhelyű vállalatok lennének.⁶ A *TNM*-ek és a *TNB*-k együttműködésére inkább az a jellemző, hogy általában, tehát nemzetiségtől függetlenül fontos partnerei egymásnak. A *TNB*-k pénzügyi kapacitásukkal, az általuk nyújtott szolgáltatások széles skálájával, nemzetközi hálózatukkal vonzzák a *TNM*-eket, míg az utóbbiakon belüli egyre összetettebb kereskedelem az előbbieket globálissá és univerzálissá jellegűvé válásra ösztönzi [17].

A *TNM*-ekkel kapcsolatban azt is feltétlenül el kell mondani, hogy *a)* jelentős mértékben önfinanszírozók, *b)* ha pótlólagos tőkére van szükségük, nemcsak a bankokhoz fordulhatnak, *c)* bankválasztásukban, likviditásuk nemzetközi mozgatójában jelentős mértékben szuverének. Úgy tűnik, hogy a nemzetközi szférában inkább a bankok kényszerülnek alkalmazkodásra. Ezt mutatja, hogy a legnagyobbak közé tartozó bankok alakítják át úgy belső szervezetüket, hogy a nagy transznacionális üzletfelekkel tartott kapcsolat összefogására specializált, lehetőleg a *TNM* döntési központjába helyezett felelősöket (relationship managers) neveznek ki [21].

A transznacionalizálódás konzekvenciái

Részben az eddig megszerzett pozíciókra támaszkodva, de jelentős mértékben az utóbbi tizenöt-húsz év fejlődése következtében kialakult a nagy transznacionális kereskedelmi bankok mintegy 35–40 bankból álló „klubja”. Ezek a bankok gyakorlatilag globális hálózattal rendelkeznek, foglalkoztatottaik száma tízezres

⁶ Marois vizsgálatai szerint a francia vállalatok külföldi leányvállalatainak bankválasztását a következő tényezők befolyásolják alapvetően: 1. az anyavállalat és a bank közötti kapcsolat, 2. a bank nemzetisége, 3. azok a feltételek, amelyek mellett a bank a szolgáltatásait nyújtja, 4. a banknak az üzleti világban kialakult képe ([32] 151. és következő l.).

A Japán Sanwa Bank 1979-es évi jelentésében olvasható: „A kilenc fiókot, kilenc képviseleti irodát és 17 leányvállalati és társult bankot számláló hálózatával a bank immár tevékenységének új szakaszába lép. Ebben az új szakaszban nemcsak a külföldi érdekeltségekkel rendelkező japán vállalatok, hanem a külföldi vállalatok számára is rendelkezésre áll pénzügyi szolgáltatásaival” ([42] 21. l.).

nagyságrendű. Mérlegfőösszegeik több tízmilliárd dollárt tesznek ki, vagyis e bankok gigantikus pénzfolyamatokat irányítanak, anyagi erejük lehetővé teszi számukra a saját szakemberképzést, a legmodernebb technikai eszközök gyors bevezetését. Tárgyalási pozíciójuk, alkuerejük rendkívüli. Ők az első számú bankpartnerei a transznacionális vállalatoknak, a kormányoknak, a nemzetközi pénzügyi szervezeteknek. Versenyző és együttműködő együttesük bizonyos mértékig szupracionális struktúrát alkot. Ők adják a nemzetközi pénzpiacok „kemény magvát”. E klubot kísérli meg bemutatni a 3. sz. táblázat. A legnagyobbak között 9-10 amerikai, 5-6 japán, 4 brit, 5 francia, 3 nyugatnémet, 3 svájci, 4 kanadai, 2 holland bankot találunk.

Van egy további 80—100 bankból álló csoport, amelynek tagjai nagyon jelentős (10—20 országra kiterjedő) hálózattal rendelkeznek, nemzetközi tevékenységük széles körű, néhány régióban, illetve üzletágban felvehetik a versenyt a legnagyobbakkal. Tőkeerő és forgalom szempontjából a szélső értékek elég messze esnek egymástól.

Egy további, mintegy 300 bankot átfogó körben a bankoknak van egy szerény méretű saját külföldi hálózata, nemzetközi tevékenységüket — amelynek mértéke és a bank szempontjából vett jelentősége nagyon eltérő lehet — részben ezen, részben egyéb kapcsolattartási formákon keresztül végzik.⁷

E három kör hierarchikus struktúrát alkot: az alul lévők részvételi feltételeit a felül lévők szabják meg. Ez a rendszer a jegybanki szféra mellett-alatt, illetve a kisbanki szféra mellett és fölött helyezkedik el, s alkotja azt a bankközi piacot, amely a nemzetközi rövid és középlejáratú pénzmozgások szervezeti gerincét adja.

A 4. sz. táblázat adataiból jól kivehető, hogy a nemzetközi bankhitelezés, illetve a külföldön működő fiókok tevékenységének döntő hányada a bankközi piacon zajlik.

Szeretnénk felhívni a figyelmet azokra a *pénzmozgásokra, amelyek* — nagy hasonlóságot mutatva a TNM-eken belüli ún. konszernintern nemzetközi kereskedelemmel — *bár nemzetközi hitelezésnek minősülnek, az anyabank és külföldi fiókjai, illetve a külföldi fiókok között mennek végbe.* Amint az amerikai bankok külföldi fiókjai aktíváinak és passzíváinak 1982. decemberi összetételét bemutató 4. sz. táblázatból kitétnék, ezek a pénzmozgások egyáltalán nem elhanyagolhatók; a passzívák 35, az aktívák 33 százaléka tartozott ebbe a kategóriába. A bankon belüli pénzmozgatás lehetősége nyilvánvalóan számos pótlólagos előnyt biztosít. Ilyen, kifejezetten a transznacionalizálódásból adódó előny az ún. pingponghatás (az anyavállalat és a külföldi fiókok kölcsönösen egymáshoz irányítják ügyfeleiket), valamint az ún. hálózathatás, vagyis az a szolgáltatástöbblet, amelyet a kiterjedt nemzetközi hálózat tesz lehetővé.

A hetvenes évtized a bankok közötti együttműködés néhány újszerű formájának is teret nyitott. A hitelfelvevők és a hitelnyújtók igényeit egyszerre elégítette ki a *szindikált hitelek* intézményének megerősödése a nemzetközi piacokon. Ez a konstrukció — amelyben egy-egy konkrét hitelnyújtási akcióra alkalmi bankcsoportosulás (szindikátus, konzorcium) jön létre — a kölcsönfelvevők (kormányok, nagyvállalatok) számára a *nagy összegű hitelek felvételét könnyíti meg*, a kölcsön-

⁷ Az ENSZ egyik 1981-es tanulmánya [17] a nemzetközi tevékenységre vonatkozó bankpolitikákat (tulajdonképpen a nemzetközi tevékenység szerepe, jelentősége szerint magukat a bankokat) három típusba sorolja: 1. Az elsőbe azok tartoznak, amelyeknél a nemzetközi tevékenység a hazai üzletfelek kiszolgálásából adódik, illetve az egyéb, a bank számára elsődleges fontosságú üzletek folyamánya. 2. Egy másik típusba tartozó bankok esetében a nemzetközi tevékenység, illetve jelenlét egy a több meghatározó jelentőségű üzletág közül. 3. A harmadik típusnál a nemzetközi irányultság döntő, meghatározó jelentőségű.

Globális hálózattal rendelkező nagy transznacionális bankok az 1980-as évek elején

A bank neve	Székhely-ország	Hány országban van jelen	Jelentése a pénzügyi központokban ^a	Helyezése a világranglistán 1982-ben	Összes aktívái 1982-ben (M \$)	Alkalmazottak száma 1982-ben
Citicorp	USA	94	11	1.	120 680	60 600
Bank of America	USA	76	10	2.	115 242	85 266
Chase Manhattan	USA	66	11	15.	77 050	36 810
Manufacturers Hanover	USA	39	9	20.	60 113	n. a.
Morgan Guaranty	USA	33	8	28.	54 695	12 711
Chemical New York	USA	32	8	37.	45 530	19 535
Continental Illinois	USA	28	8	44.	42 209	12 930
Bankers Trust	USA	32	10	56.	37 805	11 906
Security Pacific	USA	28	9	58.	34 793	27 058
First Chicago	USA	31	7	60.	34 410	11 341
Barclays Bank International	Anglia	64	9	6.	95 328	120 000
National Westminster	Anglia	24	8	7.	86 967	88 000
Lloyds Bank	Anglia	52	10	27.	55 630	70 229
Standard Chartered	Anglia	54	9	52.	39 241	55 493
Banque Nationale de Paris	Franciaország	65	9	3.	109 944	51 299
Société Générale	Franciaország	62	11	9.	85 742	46 462
Crédit Lyonnais	Franciaország	50	9	5.	96 735	45 471
Banque de Paris et des Pays-Bas	Franciaország	46	10	32.	51 584	n. a.
Banque Indosuez	Franciaország	44	8	71.	27 244	8 622
Deutsche Bank	NSZK	46	9	11.	83 391	45 618
Dresdner Bank	NSZK	39	10	22.	57 608	30 949
Commerzbank	NSZK	38	8	39.	45 108	21 393
Union Bank of Switzerland	Svájc	31	11	31.	53 323	16 988
Swiss Bank Corporation	Svájc	25	10	33.	48 541	14 332
Credit Swiss	Svájc	26	11	57.	36 850	12 495
Royal Bank of Canada	Kanada	38	10	17.	69 324	39 757
The Bank of Nova Scotia	Kanada	41	9	46.	41 903	26 240
Canadian Imperial Bank of Com.	Kanada	17	9	30.	53 400	34 955
Bank of Montreal	Kanada	21	7	34.	48 109	29 866
Dai-ichi Kangyo Bank	Japán	23	8	8.	86 925	23 684
Mitsui Bank	Japán	26	8	23.	57 331	12 284
Industrial Bank of Japan	Japán	25	8	21.	59 866	5 370
Fuji Bank	Japán	20	8	10.	83 744	18 584
Algemene Bank Nederland	Hollandia	46	11	36.	47 222	28 453

^a Pénzügyi központok: New York, London, Luxemburg, Kaimán-szigetek, Bahama-szigetek, Tokió, Szingapúr, Hongkong, Panama, Bahrain.
 Forrás: A külföldi hálózatra a bankok évi jelentései, egyéb anyagai, illetve [12], [13], az egyéb adatokra: The Banker különféle számai.

4. sz. táblázat

Az amerikai bankok külföldi fiókjainak aktívái és passzívái 1982 decemberében
(milliárd dollár)

Aktívák		Passzívák	
Kölcsönök az USA-ba	91 899	Passzívák az USA-ból	176 779
Ebből az anyabanknak	61 789	Az anyabanktól	73 408
Kölcsönök külföldieknek	357 387	Más USA-beli banktól	33 401
Az anyabank más fiókjának	90 907	Nem bankoktól	69 970
Bankoknak	133 517	Külföldiektől	272 164
Közületi kölcsönfelvevőknek	23 971	Az anyabank más fiókjától	91 824
Nem bankoknak	108 992	Bankoktól	96 622
		Hivatalos intézményektől	19 614
		Nem bankoktól	64 104
Összesen	468 739	Összesen	468 739
Ebből USA dollárban	361 167	Ebből USA dollárban	378 455

Forrás: Federal Reserve Bulletin.

5. sz. táblázat

A középkeletre szindikált eurohitelek állománya 1970—1981 között
(milliárd dollár)

A hitelt felvevő országcsoporthoz	1970—72	1973—75	1976—78	1979—81
OECD-országok	11,0	36,9	53,4	116,4
Európai szocialista országok	0,5	4,0	8,2	9,1
Olajexportáló fejlődő országok	1,5	6,8	19,2	21,2
Egyéb fejlődő országok	2,7	2,3	2,0	5,8
Összesen	15,7	50,0	82,8	152,5

Forrás: The Internalisation of Banking. OECD, Párizs 1983., 33. l.

nyújtók számára pedig elsősorban a kockázat megosztásának lehetőségét ígéri, hiszen egy-egy kölcsön nyújtásában nemritkán 40—50 bank is részt vesz.

A középkeletre szindikált eurohitelek összegének 1970—1981 közötti fel-futását mutatja az 5. sz. táblázat. Az amerikai bankok dinamikus fellépésére vá-laszul jöttek létre különböző nemzetiségű, főleg európai kereskedelmi bankok között az ún. bankkonzorciumok,⁸ amelyek nyílt együttműködést, a verseny bizo-nyos korlátozását irányozzák elő. Nagyon érdekes Channon megjegyzése, misze-rint e csoportosulások létrejötte tipikusan európai reakció, amely a verseny fenye-getésére mindjárt kartellszerű védekezést keres.

A konzorciális bankok⁹ több, különböző nemzetiségű bank közös tulajdoná-ban levő bankok, amelyekben egyik tulajdonostársnak sincs akkora részesedése, hogy döntő befolyással rendelkezhetne. Fő profiljuk a középkeletre eurohitelek nyújtásában való közreműködés. Az ilyen bankok létrehozásának számos motí-vuma lehet: a tevékenységi kör kiszélesítése, tapasztalat- és információszerzés,

⁸ A konzorciumok tagjainak felsorolását lásd [22] 329. l.⁹ A konzorciális bankok legfontosabb centruma London. A World Banking 1984-es lis-táján szereplő 155 konzorciális bank székhely szerinti megoszlása: 29 Londonban, 9 Párizsban, 28 a Közel-Keleten, 35 a Távol-Keleten, 56 pedig különböző egyéb városokban helyezke-dik el [46].

kisebb bankok számára lehetőség a nemzetközi piacra lépésre stb. A konzorciális bankok résztvevőinek összetétele jól tükrözi a nemzetközi pénzügyek fejlődésének csaknem minden nagyobb fejleményét. Az olajdollárok visszaáramoltatását elősegítendő alakították meg az arab és a francia bankok közös bankjait, az arab bankok, illetve államok és a nagy TNB-k közös vállalkozásait, az arab partnerek közös bankjait. A Dél-Amerikába irányuló kölcsöntőke exportjának megszervezésére és lebonyolítására jöttek létre az olyan konzorciális bankok, mint az European—Brazilian Bank vagy az Euro-Latinamerican Bank. Szocialista országok bankjai is részt vesznek konzorciális bankokban (például az Anglo-Romanian Bank és az Anglo-Yugoslav Bank keretében).

Mindemellett úgy tűnik, hogy mára a bankkonzorciumokat alaposan kikezdte a verseny. A résztvevők egyre inkább behatolnak egymás piacaira, a közösen alapított bankok mellett megjelennek a tagok saját fiókjai. A konzorciális bankoknál is megfigyelhető a tulajdon koncentrációja. 1977—1983 között hét londoni konzorciális bank esetében fordult elő, hogy az egyik társ felvásárolta a többi részesedését. Feltehetően a közös bank és a részvényesek közötti konkurrencia felerősödése idézte ezt elő, vagy az alapítók megszerezték a kellő nemzetközi tapasztalatot, illetve kiépítették saját közvetlen hálózatukat [6].

A bankok transznacionalizálódásának makroszintű következménye, hogy *néhány ország (az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, az NSZK, Japán, Svájc, Kanada, Hollandia) nemzeti bankrendszerének transznacionalizálódása olyan szintet ért el, amely lehetőséget ad arra, hogy egyfelől az anyaországbeli tőkefőliséget nagyrészt a saját bankokon keresztül exportálják, másfelől a szükséges pótlólagos tőkét szintén az ő révükön szivattyúzzák az országba. Ez a lehetőség leginkább az Egyesült Államok számára adott; nemzeti pénze világpénz is, az europiacok uralkodó valutája. Az „...amerikai gazdaság állandó, pótlólagos hitelforrásokkal is rendelkezik. Elegendő 1—2 százalékkal megemelni a viszontleszármítási kamatot, s máris dollármilliárdok találnak utat az USA-ba... az FRS a viszontleszármítási kamatláb 1—2 százalékos csökkentésével több tízmilliárd dollárt képes az eurodollár-piacokra toloncolni” ([24] 321. 1.). Az említett országok — amellet, hogy jelentős részt hasítanak ki a világméretű banküzlet hasznából — gyakorlatilag az egész világon jelentős támogatásban részesíthetik áru- és működőtőke-exportjukat, azaz vállalataiknak világméretű pénzügyi infrastruktúra áll rendelkezésre.¹⁰*

E folyamatok másik oldala, hogy *jelentősen előrehaladt a külföldi banktőke behatolása éppen a legfejlettebb országokba, ami ezen országok bankrendszerének növekvő kölcsönös összefonódására vezetett. A 6. sz. táblázat a külföldi bankok néhány fejlett tőkérszágbeli térnyerését mutatja be. Meg kell azonban jegyezni, hogy egy adott országban a külföldi bankok főleg a külföldi üzletekben vesznek részt, szerepük a belföldi hiteléletben csekélyebb.*

A táblázat kapcsán a következők érdemelnek említést:

1. A luxemburgi nemzetközi pénzpiac a hetvenes években virágzott fel, s a legjelentősebb euromárka-központtá vált.

2. Az Egyesült Királyságba London, a máig legjelentősebb nemzetközi pénzügyi központ vonzza a külföldi bankokat. London az évszázadok alatt felhalmozódott bankszakértelemnek és kapcsolatoknak, a liberális szabályozás által lehetővé tett újszerű szolgáltatásoknak, az Egyesült Államokkal (és transznacionális vállalataival) fenntartott bensőséges viszonyoknak köszönhető, hogy — nem utolsósorban a betelepülő amerikai bankok révén — a legfőbb Amerikán kívüli dollár-

¹⁰ „A külföldön működő francia bankhálózat vitathatatlanul támogatja és elkíséri a francia exportöröket, akik így hatékony eszköz birtokába jutnak konkurrensikkal szemben. A Franciaország nevű »cég« számára ez egyszerre jelent hasznot és ütdkártyát” [3].

6. sz. táblázat

A külföldi bankok aktíváinak részesedése az összes bankok aktíváiból
1960—1981 között egyes OECD-országokban
(százalék)

Fogadó ország	1960	1970	1973	1979	1981
Ausztria ^a	..	1,1	1,0	1,2	0,9
Belgium	8,2	22,5	28,6	35,5	46,8
Dánia	—	—	0,1	0,9	1,0
Franciaország	7,2	12,3	14,1	14,3	17,4
NSZK	0,5	1,4	..	3,2	3,6
Olaszország	1,5	2,3
Japán ^a	1,6	2,6	2,5
Luxemburg ^b	8,0	57,8	77,6	86,0	85,5
Hollandia	13,0	18,0
Spanyolország	..	0,6	0,6	3,1	8,2
Svájc	..	11,0	11,4	10,8	11,6
Egyesült Királyság	59,0	60,2
Egyesült Államok	3,4	9,7	13,4

^a Csak a külföldi fiókok.^b A belga bankok nem számítanak külföldinek.

Forrás: [41] 69. l.

piaccá, eurodollar-piaccá vált, s megőrizhette régi pozíciói egy részét. (1983-ban 391 külföldi bank képviseltette itt magát, közülük 75 volt amerikai, 33 japán, 21 olasz, 18 svájci, 17 francia, 16 pedig nyugatnémet. 1982 januárjában a londoni 550 milliárd dollárnyi európai betétből a japán bankok 24, az amerikaiak 23, a britek 21 százalékkal részesedtek.)

3. Belgiumban a magas arány — az ország liberális tőkeimport-politikája ismeretében — nem meglepő.

4. Hollandiában a banktőke további koncentrációját megakadályozandó a hatóságok üdvözik a külföldi bankok megjelenését, amit az ország külgazdaság-orientáltsága, óriási transznacionális vállalatának prosperálása is ösztönöz.

5. Franciaország a nemzetközi kereskedelem Japánnal azonos súlyú résztvevője, Párizs a második legnagyobb európai pénz-piac Nyugat-Európában.

6. Különösen figyelemre méltó, hogy milyen nagy jelentőségre tett szert a fejlett tőkésországokból az Egyesült Államokba irányuló banktőke-áramlás. Ezt a mozgást a működőtőke-mozgások terén már jó ideje számon tartjuk.¹¹ A legjelentősebb banktőkeexportőrök a brit, a japán és a francia bankok. Ki kell emelni New Yorkot, a legnagyobb amerikai pénzpiacot, amely a kölcsöntőkeexport korlátozásának 1974-es megszüntetése óta mint nemzetközi pénzügyi központ is dinamikusan fejlődik a külfölddel kapcsolatos műveletek és a jelenlévő külföldi bankok számát (1983-ban 310) tekintve egyaránt.

7. Svájcban, a szintén nagy hagyományú nemzetközi pénzügyi központban 1970 és 1980 között a külföldi bankfiókok és leánybankok száma nem nőtt, részesedésük az összes aktívákból stagnált. A bankszektor fejlettsége, a frank túlzott nemzetköziesedésétől való tartózkodás s főként a nemzetközi rövid lejáratú (euro-) pénzpiac hiánya miatt nem gyakorolhatott nagyobb vonzerőt; Svájcot mintha elkerülte volna a hetvenes évtized bankkonjunktúrája.

¹¹ A magyar irodalomban lásd például Inotai András [27] tanulmányát.

8. A közös piaci belépésre váró Spanyolország a külföldi tőke kedvelt célpontja, s a jövőben még inkább az lehet a tőkeimport legutóbbi, széles körű liberalizálása következtében.

9. Az NSZK-ban a viszonylag kismértékű külföldi jelenlétet talán a nyugat-német bankokat is külföldre szorító szigorú bankszabályozás magyarázhatja, hiszen az ország nyitottsága, jelentős működőtőke-exportja és -importja egyértelmű.

10. Japán köztudottan ragaszkodik áru-, tőke- és pénzpiacának viszonylagos zártságához. Japánban a külföldi bankfiókok a japán bankok „jóindulatától” függnek. Mivel lakossági vagy vállalati betéteket nehezen tudnak gyűjteni, hitelhez nagyrészt a bankközi piacon jutnak. Klienseik jelentős részben a transznacionális vállalatok helyi leányvállalatai közül kerülnek ki [16].

A fejlődő országok bankrendszereiben a második világháború utáni évtizedekben — a részleges vagy teljes kisajátítások nyomán, a nemzeti bankrendszerek kiépülése és tökéletesedése következtében — a külföldi bankok pozíciói meggyengültek. Tevékenységük fő irányait tekintve azt láthatjuk, hogy — akárcsak a fejlett tőkésországokban — inkább a hitelezés, mint a betétgyűjtés a profiljuk, inkább a vállalati és közületi, mint lakossági ügyfelekkel foglalkoznak. Itteni jelenlétük legfőbb jellemzője, hogy a TNM-ek által uralt exportorientált szektor bankinfrastruktúráját adják. Ez alól csak néhány „gyarmati múlttal” és tapasztalattal rendelkező brit és francia bank kivétel. A nemzeti ipar, az infrastruktúra fejlesztésének, a mezőgazdaság modernizálásának finanszírozását — jelentős részben külföldi forrásokra alapozva — a belföldi fejlesztési bankok végzik, a külföldi érdekeltségű bankok közvetlen hozzájárulása az elmaradottság felszámolásához tehát meglehetősen csekély. Itt kell megemlítenünk Szingapúrt és Hongkongot a rendkívüli erővel fejlődő délkelet-ázsiai térségben, valamint Bahreint¹² az olajexportáló Arab-öbölmenti országok gyűrűjében. E miniállamokban létrejött nemzetközi pénzügyi központok a helyi és a regionális igények kielégítését a globális tőkemozgásokba integrálódva végzik.

A nemzetközi magán-kölcsöntőkemozgásokba nettó hitelfelvevőként bekapcsolódó *szocialista országokban* a külföldi bankok — közülük is elsősorban a legnagyobb TNB-k — csak képviseleti irodák révén vannak jelen.¹³ Maguk a szocialista országok, illetve általában a kereskedelmi bankként is működő központi bankjaik szerény, csupán a legfontosabb pénzügyi központokra összpontosuló nemzetközi hálózattal rendelkeznek.

A transznacionális bankok a hetvenes évtized világgazdaságában

A hetvenes években a világgazdaság pénzügyi rendszerében egy olyan vákuum jött létre, amelyet a magánbankok nemzeti és nemzetközi korlátozásoktól jelentős mértékben mentes működése tölthetett ki. Meredeken ívelt felfelé az euro- vagy xenopiacok tevékenysége, az offshore pénzközpontok rendkívüli ütemben bővítették tevékenységüket. 1972 és 1982 között, miközben a nemzetközi bankhitelezés évi növekedési üteme átlagosan mintegy 28 százalék volt (a belföldi hitelezés ennél sokkal lassúbb ütemben nőtt — [10], [28]), az offshore központok évi növekedési üteme csaknem 41 százalék volt [29]. A magánbankokban

¹² Bahrein székhellyel működik a két nemzetközileg is jelentős, arab országok tulajdonában lévő TNB, az Arab Banking Corporation és a Gulf International Bank.

¹³ Ez alól szinte az egyetlen kivétel a budapesti Central-European International Bank, amely hat nyugati magánbank és a Magyar Nemzeti Bank közös tulajdonában lévő, offshore státusú, tehát az ország gazdasági és jogrendjétől számos vonatkozásban elválasztva működő konzorciális bank.

helyezték el az OPEC-országok az 1974 és 1981 vége között keletkezett mintegy 360 milliárd dollár befektethető fizetnémérleg-többletük kb. 40 százalékát. (1981 végén az egyesült államokbeli bankoknál elhelyezett olajdollárok állománya 13 milliárd dollárnyi volt, 65 milliárddal részesedtek a londoni bankok, és 76 milliárd jutott az összes többi bankra.) A Nemzetközi Fizetések Bankjának becslése szerint az első olajárrobbanás és 1982 közepe között a nem OPEC-tag fejlődő országok 294 milliárd dollár összesített fizetésimérleg-hiányának mintegy 45 százalékát a kereskedelmi bankok által nyújtott hitelekkel fedezték. Különösen a fejlődő (és a szocialista) országok tekintetében *végbement tehát a nemzetközi hitelezés bizonyos privatizálódása; a magánbankok jelentős világgazdasági szerephez jutottak.*

E korántsem ellentmondásmentes szerepvállalással kapcsolatban először is le kell szögezni, hogy az adott helyzetben elkerülhetetlen volt. Igaza van Paul Volckernek, aki azt állítja, hogy „... a nemzetközi [bank-]hitelezés óriási mértékben hozzájárult a világgazdaság növekedéséhez, az olajár okozta és más sokk hatásának csillapításához”.¹⁴

Az említett *privatizálódás elsősorban a közvetítő szférára vonatkozott; a kölcsönvevők oldalán éppen etatizálódásra került sor.* 1976–1980 között a szindikált eurohitelek több mint 2/3-át állami és közületi hitelfelvevők vették igénybe [9].

Mint tudjuk, 1979-től az amerikai hitelpiacon a szigorú monetáris politika következtében olyan folyamatok indultak el, amelyek átgyűrűztek az európaiacokra is. A kamatláb emelkedése, a recesszió miatti exportkiesés, a cserearányromlás mint külső okok a fejlődő és a szocialista országok egy részében az adóssághoz gyors emelkedéshez vezettek. 1982-ben azzal, hogy több, jelentős adóssággal rendelkező ország nem tudott eleget tenni saját erejéből fizetési kötelezettségeinek, adósságválság alakult ki, megkezdődtek a nagyarányú átütemezések. Ami a hitelező bankokat illeti: az átütemezések legnagyobb mértékben az amerikai bankokat érintették, őket a brit és a japán bankok követték e téren. Tekintettel arra, hogy több nagy és sok kis banknak a veszélyeztetett országokban található kintlévősei meghaladják saját eszközeik mértékét (továbbá, hogy amerikai bankok az Egyesült Államokban is súlyos veszteségeket szenvedtek el), bankválságról is beszélnek. A kritikus helyzet létrejöttéhez maguk a bankok is hozzájárultak azzal, hogy a nehézségekkel küzdő országokba irányuló áramlást fékeztek, s súlyosabb feltételeket szabtak ezen ügyletek esetében ([44], [45]). Két oldalról is felmerülhet tehát a bankok felelőssége: előbb „túlhiteltek”, majd „alulhiteltek”.

A bankok felelősségét természetesen a hetvenes évek expanzív amerikai monetáris politikájának, a befektetésre „vadászó” olajdollároknak, sőt a hitelfelvevő országok gazdaságpolitikájának figyelembevételével értékelhetjük csak reálisan.

„A források könnyű hozzáférhetősége, a negatív kamatláb, valamint az optimistán megítélt növekedési kilátások a hitelfelvevő [fejlődő] országok többségében hozzájárultak ahhoz, hogy a növekvő adósságállománnyal automatikusan emelkedő jövőbeli visszafizetési kötelezettségeket a döntéshozatal során elhanyagolják. Ezt a magatartást elősegítette a kereskedelmi bankok »nagyvonalúsága« is, ami a nagy összegű betétkínálat »kihelyezési kényszerének« és a bankok egymás közti versenyének volt a következménye” ([44] 35.1.). A bankok általában nem voltak megfelelően felkészülve az államoknak való hitelezés expanziójára, az „országkockázat” megfelelő értékelésére. Nyilvánvaló, hogy itt jóval több, részben más jellegű tényező figyelembevételére van szükség, mint magánadósok ese-

¹⁴ Paul Volcker, az FRS elnöke ezt 1983 februárjában jelentette ki az amerikai képviselőházban [7].

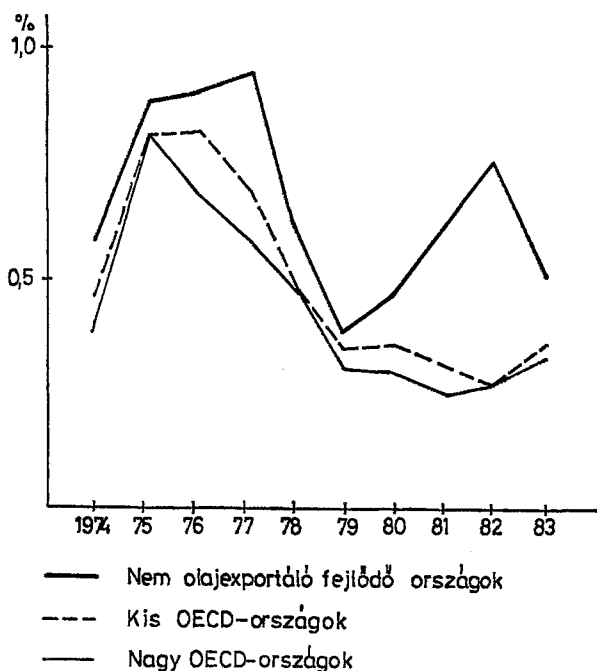
tében. Külpolitikai, belpolitikai fejlemények, a világgazdaság egészének fejlődési irányai lennének értékelendők, miközben a fizetéseképtelenség vagy a garanciák egészen más természetű problémákat vetnek fel, mint a vállalatoknak vagy a magánszemélyeknek nyújtott hiteleknél. A kockázat elleni védekezésül szánt hitel-szindikálás ebből a szempontból ellentétes hatással is járt: az egy bankra jutó kisebb kockázat éppen bátorított a hitelnyújtásra, mert csökkentette annak kényszerét, hogy több információt szerezzenek be, hogy szigorúbb követelményeket támasszanak.

Magán a bankszférán belül is több jel mutatott arra, hogy válság érlelődik, hogy a magánbankok „erejükön felül vállaltak”:

— Először a kamatfelár (*spread*) lemorzsolódását említhetjük. A forrásaik nagy részéhez a bankközi piacon jutó bankok számára ez a hitelek jövedelmezőségének csökkenését jelentette. Az ábrán jól látható az 1975 és 1979 közötti irányzat.

— Meg kell említeni — bár bizonyítani nagyon nehéz —, hogy a bankok szervezetének gyors bővülése, tevékenységi körük szélesedése, illetve átalakulása, a banktevékenység gyors növekedése nagyon sok esetben a bankmunka színvonalának süllyedését is előidézte.

— A minél több hitel nyújtásáért folyó versenyben — a viszonylag alacsony jövedelmezőség mellett — a bankok saját tőkéjének kintlevőségeihez viszonyí-

Forrás: The Economist 1984, március. 24.

tott aránya *folymatosan romlott*.¹⁵ A rohamosan növekvő s egyre kockázatosabb hitelnyújtás mögött tehát viszonylag egyre kevesebb saját eszköz állt.

— Fokozta a transznacionális bankok sérülékenységet az is, hogy igen kiterjedt a lejáratú idők transzformációja (rövid lejáratú betétekből hosszabb lejáratú hitelígyéket elégitenek ki).

A bankok tehát bizonyos mértékig felelősek a hitelválságért, hiszen kellő gondosságuk esetén ilyen helyzet nem alakulhatott volna ki, a nemzetközi pénzügyi rendszer nem került volna az összeomlás szélére. Ugyanígy részük volt az infláció elszabadulásában is, egyfelől azzal, hogy részt vettek végső soron nem eléggé hatékony beruházások (sőt fogyasztás) finanszírozásában is, másfelől pedig hozzájárultak a pénzteremtéshez. Ugyanakkor, noha tény, hogy „... az eurodóllár-piac léte valamennyire világméreteket is bővíti a rendelkezésre álló hitelek tömegét” ([24] 323. l.), az amerikai monetáris politika 1979-es fordulatát követően, különösen 1982 után immár azt is elmondhatjuk, hogy *ez a szféra nemcsak inflációs, hanem deflációs hatásokat is felerősíthet*. Ebben is megnyilvánul, hogy a „magára hagyott”, növekedésre és profitra orientált, egymással színtelen konkurrenciaharcban álló bankok növelik a világgazdaság válsághajlamát.

Ezen a ponton vetődik fel a bankok felügyeletének, befolyásolásának kérdése, a vezető tőkésállamok, mindenekelőtt az Egyesült Államok felelőssége. Egyes vélemények szerint a nemzetközi magánhitelezés legproblematisabb, ugyanakkor legrugalmasabb részének, az euro- vagy xenopiacoknak a kialakulása kifejezetten összhangban állt az Egyesült Államok érdekeivel, sőt ezek az amerikai monetáris politika befolyása alatt állanak.¹⁶ Ha ehhez még hozzátesszük, hogy az europiacon jó néhány nagy amerikai TNB működik, akkor azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Államoknak nem érdeke a szabályozás, vagy ha mégis, akkor az jórészt az ő „belügye”. Mások inkább azt hangsúlyozzák, hogy a piacok integrálódása, a kölcsönös behatolások, a kölcsönös előnyök, a technikai megvalósítás miatt az europiacok szabályozása nemzetközi összehangolást, egyeztetett fellépést kíván ([8], [24], [31]).

1974 és 1978 között a jegybankok egyeztetett piaci fellépésére, a nemzetközi banktevékenység korlátozására azonban nem, vagy csupán elszigetelt esetekben került sor ([24] 218—226. l.). Nevezetes esemény volt 1974-ben a nyugatnémet Herstatt bankház bukását követően az ún. Cooke-bizottság létrehozása a Tízek Csoportja és Svájc jegybankjainak részvételével. Ennek égisze alatt született 1975-ben az első bázeli megállapodás, amely a bankok külföldi egységei, illetve a külföldi bankérdekeltségek fölötti ellenőrzési jogok és kötelezettségek tekintetében fogadott el — hézagos — ajánlásokat. 1977-ben az Európai Közösség bankellenőrzési hatóságai egy ún. érintkezési csoportot (contact group) hoztak létre, amelynek közreműködésével alkották meg az EK tanácsának első irányelvét a bankellenőrzés koordinálásáról. 1977 végén a Federal Reserve Board valamennyi amerikai bankot kötelezett arra, hogy félévenként adjanak számot külföldi kintlevőségeik országkockázati helyzetéről.

¹⁵ 1960-ban a 16 legnagyobb amerikai bank esetében e mutató értéke még 8 százalék volt, de 1981-re 4,8 százalékra csökkent [19].

¹⁶ „Mivel ma már egyetlen vezető tőkésország belföldi hitelpiaci sem szakadhat el az europiacoktól, ezért valójában létrejött — az erősen amerikai befolyás alatt álló europiacok működése következtében — a hitelpiacok világméretű integrálódása is” ([28] 47. l.).

„A hatvanas évek óta gyorsan bővülő, egyre nagyobb volumenű, újszerű nemzetközi hitelpiacok... már eleve az amerikai kormány költségvetési és monetáris politikájának — a kamatszintre gyakorolt hatásain keresztül elsősorban az utóbbinak — a befolyása alá kerültek” ([4] 233. l.).

A hivatalos amerikai szemlélet részleges változása — amint ezt a nagy nemzetközi dollárvédő akció látványosan megmutatta — 1978 végén következett be, szerves kapcsolatban a belföldi monetáris politika megváltozásával. Mivel az európiacok pénzteremtése körejátszhat az egyesült államokbeli infláció alakulásában: szükség van az európiacok, illetve a nemzetközi banktevékenység befolyásolására.¹⁷ 1979 elején törvényjavaslatot nyújtottak be az amerikai képviselőházban az európiacok szabályozásáról (Eurocurrency Market Control Act of 1979). 1979 végétől az eurodollárokat is figyelembe veszik az amerikai pénzkínálat számbavételénél, tehát az amerikai monetáris szabályozás immár intézményesen is tükrözi az európiacok alakulását. Ugyanebben az évben a bankellenőrzés konzisztenciájának erősítésére, az országkockázatok rendszeres értékelésére bizottságot állítottak fel (Interagency Country Exposure Review Committee). Az Egyesült Államok e „saját hatáskörben” tett lépései mögött minden bizonnyal ott voltak az együttes felépítés kudarcai is.

A nemzetközi tevékenység fokozott ellenőrzésére tett kezdeményezések azonban ekkor még — szinte magától értetődően — a TNB-k ellenzésére találtak. Véleményük szerint a nemzetközi és a nemzeti szabályozások aszimmetriáját nem a nemzetközi korlátozásával, hanem a nemzeti — más okokból egyébként is szükséges — deregulálása útján kellett volna feloldani.¹⁸ Nos, az Egyesült Államokban ebben az irányban tett lépésként értékelhetjük az 1980-as és 1982-es bankderegulációs törvények elfogadását, valamint — az említett törvényjavaslat elvetése mellett — az európiacok „hazahozatalára” tett intézkedést, a külföldi viszonylatú üzletek számára megnyitott szabad bankövetet, az International Banking Facilities 1981. decemberi létrehozását is. Nagy-Britannia új konzervatív kormánya 1979-ben hatályon kívül helyezte a tőkeműveleteket korlátozó devizarendelkeztéseket.

Az 1982. évi adósság- (és bank-) válság mind a kormányok, mint a TNB-k magatartásában már komolyabb fordulatot hozott. A Tízek Csoportja, Svájc és Spanyolország a BIS égisze alatt, az Egyesült Államok önállóan, valamint az IMF mind sorompóba lépnek Mexikó megsegítésére. 1983-ban aztán egész sor jelentős intézkedés következik. Létrejön a második bázeli megállapodás. Azon túl, hogy mind a külföldi bankérdekeltségek telephelyországa, mind az anyabank székhelyországa ellenőrzési hatóságának felelősségét rögzíti, bekerül a megállapodásba, hogy abban az esetben, ha az anyaország hatósága által végzett ellenőrzést a fogadó ország nem tartja kielégítőnek, akkor speciális feltételeket szabhat a TNB-k üzleti egységei számára. Az EK tanácsának újabb irányelve jelenik meg, amely annak az elvnek az alkalmazását írja elő a tagállamok számára, miszerint a hitelintézet külföldi érdekeltségeivel együtt tárgya az ellenőrzésnek. Az Egyesült Államok 1983-as nemzetközi hitelnyújtási és ellenőrzési törvénye (International Lending and Supervision Act of 1983) előírja a bankellenőrzést végző szerveknek, hogy konzultáljanak más országok hatóságaival a nemzetközi hitelezés vonatkozásában a megfelelő ellenőrzési politika és gyakorlat kialakítása céljából. A 17 legnagyobb amerikai TNB számára a minimális elsődleges tőke/összes aktívák arányát 5 százalékban határozza meg.

A nemzetközi banktevékenység szorosabb felügyeletére, a banküzlet biztonságának növelésére hozott intézkedéseknél is nagyobb jelentőséget tulajdoníthatunk annak az érdemi együttműködésnek, amely az adós és hitelező országok

¹⁷ Ökonometria vizsgálatok éppen az 1975–1978-as periódusra igazolják, hogy az amerikai és az európai kamatláb kölcsönösen hat egymásra [25].

¹⁸ Dannis Weatherstone, a Morgan Guaranty Trust, az egyik vezető amerikai TNB alelnöke szerint: a szabályozási környezet egységesítésének célszerű módja a hazai határidős betétek kötelező tartalék-előírásainak megszüntetése [26].

(kormányok és jegybankok), a magánbankok és a nemzetközi pénzügyi szervezetek között bontakozott ki. Ekkor jöttek létre nagy számban az IMF és a fizetési nehézségekkel küzdő országok között az ún. gazdaságkiigazító programokról szóló megállapodások, ekkor újítják meg a Világbank és a kereskedelmi bankok társfinanszírozási formáit, emelik csaknem másfélszeresére az IMF-kvótákat, háromszorosára a Tízek Csoportja Általános Hitelegezményének alaptőkéjét. Egyet kell értenünk Pásztori Veronika összegzésével: „A nyolcvanas évek elején megfordult a fejlődő országok gazdaságfinanszírozásának korábbi »privatizálódási« folyamata... A vezető ipari országok, illetve kormányaik a nemzetközi pénzintézeteken keresztül is vállalják a nemzetközi hitelrendszer működésével kapcsolatos nehézségek elhárítását, és az adós országok vásárlóerejének fenntartásával kapcsolatos teendőket» ([40] 21. l.).

Témánk szempontjából ezt a következőkkel egészítjük ki: A vezető tőkésországok kormányait e felelősségvállalásra csakis a nemzetközi pénzügyi rendszer működőképességét közvetlenül fenyegető helyzet bírta rá, de az új helyzet világgazdasági dominanciájuk sokoldalú és sok vonatkozásban újszerű megerősítésére is lehetőséget adott. Ami a transznacionális bankokat illeti, e folyamatokhoz maguk is alkalmazkodnak, és az országkockázatok „adatbank”-jának, a Nemzetközi Pénzügyi Intézetnek 1983. évi létrehozásával saját szférájukban is megerősítették az ellenőrzést további kihelyezéseik felett. Ezt kívánja korábbi hitelnyújtásaik konszolidálása is.

A fentiekből következik, hogy a TNB-k aktív, kezdeményező szerepe az eladósodott fejlődő világ s több szocialista ország viszonylatában megszűnt, s itt az IMF, valamint a Tízek Csoportja irányítása mellett kidolgozott áttütemezési programokban töltenek be nélkülözhetetlen, de mégiscsak másodlagos szerepet. (A szerep másodlagosságán azt kell érteni, hogy a szanalási programok kidolgozását nem ők irányítják; az adósságok részleges refinanszírozásának terhe azonban összegszerűen elsősorban mégis őket terheli.) Más a helyzet a hagyományos klienseik, a transznacionális vállalatok, továbbá a fejlett tőkésországok (kormányok), de mindenképp az amerikai költségvetési deficit finanszírozása terén, ahol a TNB-k megtartották korábbi aktivitásukat, s a nemzetközi szervezetek ellenőrzése továbbra is minimális vagy nem létező.

Hivatkozások

- [1] The Banker, 1983. július.
- [2] Banque. Les banques françaises dans le monde. 1982. 419. sz.
- [3] Baud, M. F.: Banques françaises: les relais. Problèmes Économiques, 1984. szeptember 5.
- [4] Becsky György: Amerika és a világgazdasági kihívás. Kossuth Könyvkiadó, 1983.
- [5] Becsky György: Fordulópont az amerikai gazdaságpolitikában? Külgazdaság, 1985. 2. sz.
- [6] Bee, R. N.: London consortium banks and the debt crisis. The Banker, 1984. január.
- [7] Bevan, Sir T.: International Indebtness—the Banking Crisis of the 80s? Barclays Review, 1984. május.
- [8] Botos Katalin: Pénz — nemzetközi pénz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- [9] Botos Katalin: Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány. Gazdaság, 1984. 4. sz.
- [10] Botos Katalin: A kölcsöntőke-világpiac alakulása az elmúlt negyedszázadban. Pénzügyi Szemle, 1985. 3. sz.
- [11] Business Week, 1982. április 12.
- [12] Channon, D. F.: British Banking Strategy and the International Challenge. The Macmillan Press, London, 1977.
- [13] Chown, F. J.—Kelen, T. F.: Offshore investment centres. The Banker Research Unit, 1978.
- [14] Collins, C.—Horiguchi, Y.: Financial supermarkets in the United States. Finance and Development, 1984. március.
- [15] Davis, S.: International bank strategies beyond the debt crisis. The Banker, 1984. június.
- [16] Economist, 1984. március 24.

- [17] ENSZ: Transnational Banks: Operations, strategies and their effects in developing countries. New York, 1981.
- [18] ENSZ: Les sociétés transnationales dans le développement mondial. Troisième étude. New York, 1983.
- [19] Euromoney, 1982. május.
- [20] Federal Reserve Bulletin.
- [21] Financial Times, 1980. május 19.
- [22] Fogaras István: Banküzemtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.
- [23] Gubcsi Lajos—Tarafás Imre: A láthatatlan pénz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.
- [24] Gubcsi Lajos—Tarafás Imre: A láthatatlan pénz. 2. kiadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- [25] Hartman, D. G.: The International Financial Market and US Interest Rates. Journal of International Money and Finance, 1984. 3. sz.
- [26] Hawley, J. P.: Protecting capital from itself. U.S. attempts to regulate the Eurocurrency system. International Organisation, 1984. 1. sz.
- [27] Inotai András: A nemzetközi működőtőke viselkedése az 1968—1976. években. Statisztikai Szemle, 1979. 11. sz.
- [28] Keviczky Loránd: Az európiacok jellegzetességei. Külgazdaság, 1978. 7. sz.
- [29] Köhler, C.: Les problèmes posés par l'internationalisation des activités bancaires. Problèmes Économiques, 1984. január 18.
- [30] Lantos Imre—Lőrincné Istvánffy Hajna: A nemzetközi valutáris kapcsolatok fejlődésének új tényezői. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.
- [31] Lőrincné Istvánffy Hajna: A nemzetközi kölcsöntőke-áramlás és a hitelpiacok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- [32] Marois, B.: Les finances des sociétés multinationales. Economica, Párizs. 1979.
- [33] Masson, P.: Bilan du développement international des banques françaises. Banque, 1982. március.
- [34] Michalet, C. A.—Delapierre, M.—Madeuf, B.—Ominani, C.: Nationalisation et internationalisation. Stratégies des multinationales dans la crise. La Découverte/Maspéro, Párizs, 1982.
- [35] Michalet, C. A.—Sauviat, C.: L'internationalisation bancaire: le cas français. In Michalet C. A. (szerk.): Internationalisation des banques et des groupes financiers. CNRS, 1980.
- [36] Mitsui Bank, Annual Report, 1981.
- [37] Nagy Károlyné: A japán bankok növekvő nemzetközi szerepe. Bankszemle, 1985. 2. sz.
- [38] Oriental Economist, 1979. november—1980. november.
- [39] Pastré, O.: Stratégie internationale des groupes financiers américains. Economica, Párizs, 1979.
- [40] Pásztori Veronika: Új fejlemények a nemzetközi hitelpiacon. Külgazdaság, 1983. 4. sz.
- [41] OECD: The Internationalisation of Banking. Párizs, 1983.
- [42] Sanwa Bank Annual Report. 1979.
- [43] Statistical Abstract of the United States. 1982—83. U.S. Department of Commerce Washington, D.C., 1982.
- [44] Terták Elemér György: A világkereskedelem és az adósságproblémák néhány összefüggése. Külgazdaság, 1983. 6. sz.
- [45] Wood, R. E.: Külföldi segélyek, nemzetközi bankhitelek és az államkapitalizmus válsága a harmadik világban. Közgazdasági Szemle, 1985. 1. sz.
- [46] World Banking. 1984.